

2. P. Shermuhammedov. “Chingizxonni ulug’lashdan maqsad nima?” // “O‘zbek adabiyoti va san’ati” gazetasi, 2004-yil, 28-soni. – 4-bet.
3. Abdurahmonov H., Mahmudov N. So‘z estetikasi. T.: “Fan”, 1985.
4. Bo‘rixon L. Imom Moturidiy. – Toshkent: “Adabiyot”, 2022.
5. Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007. – B.
6. Mirzayeva S. O‘zbek realistik adabiyotida folklor an‘analari. Folklorshunoslikdan o‘quv-uslubiy qo‘llanma, -T.: “Istiqlol”, 2005.
7. O‘zbek tiling izohli lug‘ati. www.ziyouz.com
8. Shermuhammedov P. “Chingizxonni ulug’lashdan maqsad nima?” // “O‘zbek adabiyoti va san’ati” gazetasi, 2004-yil, 28-soni.

SAIF ZAFARI BUXORIYNING “DURRUL MAJOLISI TURKIY” ASARIDA PAYG‘AMBARLAR TALQINI

Amonova Zilola Qodirovna,
*Buxoro davlat universiteti,
o‘zbek tili va adabiyoti kafedrası professori,
filologiya fanlari doktori (DSc)*

Annotatsiya

Maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotida an‘ana darajasiga ko‘tarilgan qissayi anbiyo xarakteridagi asarlardan biri bo‘lgan “Durrul majolisi turkiy” asari tahlilga tortilgan. Mazkur asar toshbosma bo‘lib, bosma nashri amalga oshirilmagan. Ushbu kitob Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro viloyat qo‘lyozmalar fondida 726-inventar raqam ostida saqlanadi. Bu noyob manba 1910-yil Toshkentdagi G‘ulomiy matbasida chop etilgan, 240 sahifadan iborat. Asarda payg‘ambarlar qissasiga alohida ahamiyat berilgan bo‘lib, Qur‘oni Karimda zikri kelgan 13 payg‘ambar hamda ko‘plab sahobalar haqidagi hikoyatlardan tashkil topgan. Qolaversa, kitobdagi didaktik xarakterdagi hikoyatlar yosh avlod tarbiyasi uchun ahamiyatli bo‘lib, toshbosmaning bosma nashrini amalga oshirish uchun asos bo‘la oladi.

Kalit so‘zlar: toshbosma, Saif Zafari Buxoriy, “Durrul majolisi turkiy”, qissayi anbiyo, an‘ana, payg‘ambar, Qur‘oni Karim, badiiy mahorat, tarjima

Аннотация

В статье анализируется произведение «Дуррул Маджолиси тюркий» - одно из произведений пророческого характера, возвысившееся до уровня традиции в узбекской классической литературе. Это произведение является литографией, и его печатное издание не было издано. Данная книга хранится в Бухарском областном рукописном фонде имени Абу Али ибн Сино под

инвентарным номером 726. Этот уникальный источник был издан в 1910 году в типографии «Гулам» в Ташкенте и состоит из 240 страниц. В произведении особое значение придается историям пророков, и состоит из рассказов о 13 пророках, упомянутых в Священном Коране, и многих сподвижниках. Кроме того, дидактические рассказы в книге имеют важное значение для воспитания подрастающего поколения и могут служить основой для осуществления печатного издания литографии.

Ключевые слова: литография, Саиф Зафари Бухари, «Дуррул маджолиси тюрки», история пророков, традиция, пророк, Священный Коран, художественное мастерство, перевод.

Abstract

The article analyzes the work "Durrul Majolisi Turkiy", one of the works of the prophetic nature that has risen to the level of tradition in Uzbek classical literature. This work is a lithograph, and its printed edition has not been published. This book is stored in the Bukhara Regional Manuscript Fund named after Abu Ali Ibn Sino under inventory number 726. This unique source was published in 1910 at the Ghulam printing house in Tashkent and consists of 240 pages. The work gives special importance to the stories of the prophets, and consists of stories about 13 prophets mentioned in the Holy Quran and many companions. In addition, the didactic stories in the book are important for the education of the younger generation and can serve as the basis for the implementation of a printed edition of the lithograph.

Keywords: lithography, Saif Zafari Bukhari, "Durrul Majolisi Turki", story of the prophets, tradition, prophet, Holy Quran, artistic skill, translation.

O'rta Osiyoning arablar tomonidan istilo qilinishi natijasida, islom dini ancha keng yoyila boshladi va bu bevosita o'sha davr xalqlarining e'tiqodi, yozuvi, madaniyati va yashash tarzini o'zgartirdi. Islomning asosi bo'lgan Qur'oni Karim va payg'ambarimiz (s.a.v) ning hadislarini insonlar uchun dasturul amal vazifasini o'tadi. Ayni holatlarni og'zaki va yozma adabiyotda ham ko'rish mumkin. Masalan, xalq dostonlarida, qo'shiqlarida e'tiqodiy qarashlar o'z aksini topgan bo'lsa, yozma adabiyotda Qur'on va Hadis asosidagi maxsus asarlar yaratila boshlandi. "Qissasi anbiyo", "Me'rojnom" yoki hadislar asosidagi "Arba'innavislik" shular jumlasidandir. Sharq musulmon adabiyotida ushbu yo'nalishda ko'plab asarlar yaratildi. Bunday asarlarning dastlabki namunalarini arab, keyin fors adabiyotida ko'rish mumkin. Shuningdek, turkiy adabiyotda ham "Qissayi anbiyoyi turkiy", "Me'rojnoma" kabi asarlar yaratildi. XIII asrning nodir nasr namunasi hisoblangan "Qissayi Rabg'uziy" qissayi anbiyo xarakteridagi asarlardan sanaladi. Ushbu asarda nomlari Qur'oni Karimda zikr

etilgan payg'ambarlar bilan bog'liq go'zal qissalar mavjud. Rabg'uziydan so'ng ham payg'ambarlar tarixiga bag'ishlangan maxsus asarlar yaratildi. Bu mumtoz adabiyotimizda an'ana darajasiga ko'tarildi, deyish mumkin. Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolis" asari ham shu an'ana doirasida yaratilgan, qissayi anbiyo xarakterida yaratilgan asarlardan hisoblanadi.

Saif Zafari Buxoriy o'z davrining mashhur ijodkorlaridan bo'lgan, ammo uning tarjimai holi bilan bog'liq ma'lumotlar hozircha ma'lum emas. U o'zining "Durrul majolis" asarida Qur'oni Karim hamda Hadisi Shariflarda qayd etilgan qissalar va oyatlarning ma'nolarini keng sharhlab davr talabiga binoan kitobni forsiy tilda yozgan. Chunki arabiy kitoblar sharhi odatda forsiy tilda bitilgani bizga ma'lum.

"Durrul majolisi turkiy" toshbosmasi Buxoro viloyat qo'lyozmalar fondida 726-inventar raqam ostida saqlanadi. Bu nodir manba 1910-yil Toshkentdagi G'ulomiy matbasida chop etilgan bo'lib, 240 sahifadan iborat. Ushbu kitob Toshkentda bosilgan bo'lsa-da, Buxoro qo'lyozmalari fondida saqlanayotgani uchun shartli ravishda "Buxoro toshbosmasi" nomi bilan qayd etiladi. Toshbosma mumtoz adabiyot an'anasiga muvofiq Basmala bilan boshlangan. So'ng hamd, na't keltirilgan. Shu o'rinda ushbu asarning asl musannifi Saif Zafar al-Buxoriy ekanligi, kitobning nomi esa "Durrul majolis"ligi hamda bu kitob forsiy tilda yozilganligi bilan bog'liq ma'lumotlar keltirilgan. Mazkur asarni forsiy tildan turkiy tilga tarjima qiluvchi Eshon Janobi Sulton Sayyid xo'ja Ibn Mahmudxo'ja eshon Toshkandiy mashhur Maxdum Qodiriylardan ekanligi ham aytib o'tiladi. Asar 33 bobdan iborat bo'lib, Qur'oni Karimda zikri kelgan 13 payg'ambar haqida qissa beriladi. Bular:

1. Muhammad alayhissalom, 2. Odam alayhissalom, 3. Ibrohim alayhissalom, 4. Muso alayhissalom, 5. Ismoil alayhissalom, 6. Ayyub alayhissalom, 7. Sulaymon alayhissalom, 8. Shuayb alayhissalom, 9. Yusuf alayhissalom, 10. Yunus alayhissalom, 11. Iso alayhissalom, 12. Lut alayhissalom, 13. Yaqub alayhissalom

Mazkur asar o'zining yozilish uslubi bilan qissayi anbiyo xarakteridagi asarlardan ajralib turadi. Chunki kitobda 15 ta sahoba va ularning ibratli hayoti yo'li haqida ham hikoyatlar berilgan. Qolaversa, muallif avliyolar zikriga ham o'rin ajratadi. Albatta, ular haqidagi mulohazalarni sahobayi kiromlardan keyin keltiradi. Asarda 7 ta avliyo haqidagi hikoyatlar berilgan. Shu o'rinda alohida qayd etish lozim bo'lgan jihatlardan yana biri shuki, asarda saxiylik, tavoze', diyonat, iymon bilan bog'liq kichik ibratli hikoyatlar ham berilgan.

Asarda asosiy e'tibor payg'ambarlar tarixiga qaratilgan. Jumladan, toshbosmaning birinchi bobi "Hazrati Odam alayhissalomning jasi

muboraklarini yaratmog'ini bayonidadur", deb nomlanadi. Mazkur qissa hajm jihatdan ancha salmoqli bo'lib, 11 sahifani tashkil etadi. Qissa Odam (a.s)ga bag'ishlangan bo'lsa-da, Sulaymon, Yusuf, Yunus(a.s) lar bilan bog'liq kichik hikoyatlar ham berilgan.

Qissa dastlab, Alloh taolloning insonni yaratmoqchi bo'lganligi va bunda arsh, kursi, samo insonni o'zlaridan yaratishlarini so'rab iltijo qilishlari bilan boshlanadi: "Hazrat Haq subhanahu va taolo xohladiki, er yuzig'a banda yaratib xalifa qilurman deb va andin ko'p bandazodalar paydo bo'lurki, alar meni do'stumdurlar deb oyati karima mazmuni birlaki "yuhibbuhum va yuhibbunahu", "va iz qola robbuka lilmalaikati inni jailun fil arzi xoliyfah" o'shal on Arsh bosh ko'tarib aydi: "Ey bor Xudoyo bandayi baxtiyor yaraturman dersan, xohlarmanki, mendin paydo qilingki, Kalomingda meni azim deb xabar berding va ayding "Arshul azim" deb orzum shulki xalifa azizu mukarramingni mandin ofariyda qiling", deb..." [1,3].

Ushbu parchaga e'tibor qaratsak, muallif o'z fikrlarini dalillash va ta'sirchanlikni ta'minlash maqsadida iqtibos san'atidan o'rinli foydalangan. Ya'ni Haq taoloning er yuziga banda yaratib xalifa qilishi bilan bog'liq "Moida" surasining 54-oyatidan "yuhibbuhum va yuhibbunahu" (Alloh taollo ularni yaxshi ko'radi, ular ham o'z Robbilarini yaxshi ko'radilar) [2, 73] qismini, hamda "Baqara" surasi 30- oyatining dastlabki qismidan "Va iz qola robbuka lilmalaikati inni jailun fil arzi xoliyfah" (Eslang: Vaqtiki, Pobbing farishtalarga: "Men er yuzida xalifa qilmoqchiman"), [2, 6] -keltirgan.

Shuningdek, muallif insonni yaratilishida da'vogar bo'lgan har bir ashyoni alohida keltirib, ularning odamni yaratilishidagi fikrlarini asarda qayd etish bilan qanoatlanmaydi. Balki, ayni masala bilan bog'liq oyati karimalarni iqtibos qilib, mulohazalarini asoslashga harakat qiladi. Masalan, arsh odamni o'zidan yaratishini istab, Allohning o'zi haqida Qur'onda "Arshul azim" [2, 253](Buyuk arsh) deya e'tirof etmaganligini "Naml"-surasining 26 – oyatining oxirgi qismini keltirsa, kursining da'vogarligi haqida fikr yuritib, "Baqara" surasining 255-oyatini keltiradi: "Vasia kursiyyuhus samavati val ard" (Uning kursisi osmonlar-u, erni qamragan) [2, 42]. Ayni zamonda osmon ham insonni o'zidan yaratilishini istab Allohga iltijo qiladi. Bunda esa iqtibos sifatida "Mulk" surasi 5-oyatining dastlabki qismi keltiriladi: "Va laqod zayyannas samaad dunya va bimasobiha" (Va darhaqiqat, Biz dunyo osmonini chiroqlar (yulduzlar) bilan ziynatlab qo'ydik) [2, 400]. Shunda muallif Allohning tuproq (zamin) ning shikasta holda turganini, o'zining hech bir sifatini aytib maqtanmayotganligini qayd etadi. Va ayni holatning Haq taologa xush kelgani va yaratmoqchi bo'lgan xalifasi – odamni undan yaratishiga qaror qilganligiga urg'u beradi. Ma'lumki, ayni masalalar talqini

Rabg'uziyning "Qissasi Rabg'uziy" sida ham keltiriladi. Ammo Zafar Buxoriy qur'oniylar qissalar targ'ibiga bog'ishlangan asarlardan farqli o'laroq, Odam (a.s) bilan bog'liq qissa tarkibida qissa mavzusiga mos holda Sulaymon (a.s) bilan bog'liq parchani ham keltiradi. Ya'ni tuproqning kamtarligi Alloh dargohida qanchalik ulug' martaba kasb etdi, shuning uchun kamtarlik eng ulug' fazilat ekanligiga urg'u beradi. Bunda muallif, asosan, kamtarlikda yuksak kamol borligini e'tirof etishni maqsad qilib qo'yadi: "Endi bul ham bir misoldurki va anga o'xshash so'z durki, vaqtiki, Hazrat Sulaymon alayhissalomning qo'llariga xosiyatlik uzuk solmoqqa ixtiyor qildi. Sulaymon alayhissalom qo'llarini panjalari bir- birlariga so'zlar qilib aytishdilarki, ibhomki bosh barmoqdur aydi: "Man hammadin kattamen, albatta, uzukni manga taqar", derdi va yoni sabbobaki ani shahodat derlar bosh barmoqni yonidagi aydi: "Man sizlardin sharofatlikroqdurman uzukni manga solarlar", dedi. Vustoki o'rta panjadur ul aydi: "Men sizlarni o'rtalaringizda kattaroqdurman uzukni manga solurlar", dedi. Kichkina panja hech so'z demadi. Bas farmon bo'ldiki: "Yo Sulaymon, uzukni kichik panjanga solg'il, negaki o'zini zaifroq va kichikroq bildi". Andin so'ng, Sulaymon alayhissalom kichik panjalariga aydilarki: "Ey kichik panja, nechun sandin katta panjalar uzukni solmoqni orzu qildilar sen na uchun dam urmading?" Kichik panja aydi: "Ey payg'ambari xudo, alar o'zlarini kattalig'iga havo qildilar man bechora alarni oldilarida zaif va notavonman manga na uchun solursizki?!" dedi. Va bu shikastaligi Alloh taologa xush kelib uzukni kichik panjalariga soldurdi" [1,].

Parchada qayd etilganidek, kibrga berilmaslik, o'zni kamtar tutish Alloh nazdida ham yuksak maqom egasi bo'lmoq uchun asos hisoblanadi. Shuning uchun payg'ambar (a.s) bilan bog'liq hikoyatni keltirish lozim deb topilgan. Muallif ayni masalaga ancha keng yondashadi, ya'ni yuqoridagi payg'ambar bilan bog'liq hikoyatdan so'ng, vali zotlarga tegishli kamtarlik bilan bog'liq hikoyatni ham keltirishni maqbul deb biladi: "Va yana bir so'z durki, Sulton Boyazid Bistomiy quddasallohu sirrohu Haq subhanahu va taolog'a munojot qilib aydilarki: "Ey bor Xudoyo Xudovando, sani dargohingga qaysi nimarsa loyiqdurki, amr qilsang men ani qilsam bajo va dil deb". Bas Alloh taolodin farmon bo'ldiki: "Uch nimarsa meni haridimda yo'qdur, agar sanda bo'lsa kelturgin toki man xaridor bo'lay". Sulton Boyazid Bistomiy so'radilarki: "Xudoyo Xudovando, u uch narsa nimarsa nimadur?". Bas, Alloh taolodin nido keldiki: "Ul uch nimarsani biri dil shikastalikdur, ikkinchisi shuldurki tilidin har taqsirot o'tsa tavba qilmoqlikdur, uchinchisi shuldurki o'zini zaif va bechorahol bilmoqdur" [1].

Demak, qissada odam yaratishi lozim bo'lgan unsur tuproq ekanligi ta'kidlangan. Ammo ijodkor Haq taolo o'ziga xalifa qilmoqchi bo'lgan odamni

yaratish uchun tuproqni shunchaki tanlanmaganligiga urg'u beradi. Ya'ni xoksorlik, kamtarlik fazilatlari zaminni shunday ulug' maqomga ko'targanligini asoslash maqsadida asosiy qissa orasiga Sulaymon (a.s) va Boyazid Bistomiy hikoyatlarini kiritgan. Muallifning bundan maqsadi asarda didaktik ruhni kuchaytirish, ya'ni insonlarga o'z asli kabi kamtar, kamsuqum bo'lishiga undash ekanligi anglashiladi.

Qissadan oydinlashadiki, Alloh taolo er yuzini, jami insonlarni, qolaversa, o'z xudolik qudratini namoyon etish uchun Muhammad (s.a.v)ni yaratgan ekan.

Demak, mazkur asarda ham "Qissasi Rabg'uziy" dagi singari Qur'onda nomlari zikr etilgan payg'ambarlar haqida turli hajmdagi qissa keltirilgan bo'lsa-da, bularning barchasini Muhammad (s.a.v) obrazi birlashtirib turadi. Toshbosma asosida quyidagi xulosalarni qayd etish lozim:

1) "Durrul majolis" Qur'oni karimda nomlari zikr etilgan payg'ambarlar hayoti hikoya qilingan qur'oniy qissa xarakteridagi asar bo'lib, dastlab fors tilida yaratilgan. So'ng, turkiy tilga tarjima qilinib, "Durrul majolisi turkiy" nomi bilan yuritilgan;

2) muallifning kitobda iqtibos yoki talmeh vositasida o'z mulohazalarini asoslashi, albatta, asarning qur'oniy qissalardagi ifoda uslubini saqlashga harakat qilganligini ko'rsatadi;

3) asarda Qur'onda nomlari keltirilgan hamma payg'ambarlarga alohida sarlavha ostida qissa berilmagan bo'lsa-da, ma'lum sarlavhadagi qissalarda boshqa payg'ambarlar bilan bog'liq kichik hikoyatlar ham kiritilgan. Masalan, Odam (a.s) qissasida Sulaymon, Ibrohim, Yusuf, Yunus (a.s) lar bilan bog'liq hikoyatlar kiritilgan;

4) an'anaviy qur'oniy qissalardan farqli o'laroq, qissalar tarkibida valilar bilan bog'liq kichik hikoyatlar ham kiritilgan. Masalan, Odam(a.s) qissasida Boyazid Bistomiy haqidagi kichik hikoyat mavjud. Ayni holat asarda didaktik ruhni yanada kuchaytirishga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

در المجالس سيف ظفر البخاري طشقند 1329 هجري

2. Qur'oni Karim ma'nolarining tarjimasi / Tarjima va izohlar muallifi Abdulaziz Mansur. - T.: Toshkent islom universiteti nashriyoti, 2001

3. Рабғузий Носируддин Бурхонуддин. 1990. Қисаси Рабғузий. Биринчи китоб. Тошкент.

4. Рабғузий Носируддин Бурхониддин. 1991. Қисаси Рабғузий. 2 - китоб. Тошкент.

5. Amonova Z. Hurufiylik va badiiy ijod.-T.: "Paradigma" .2017;

6. Amonova Z., Boqiyev A. “Durrul majolis” da Odam (a.s) talqini //Oltin bitiglar–Golden Scripts. — T. 2024. – №. 2.

7. Amonova Z., Boqiyev A. Saif Zafari Buxoriyning «Durrul majolis» asarida shayxlar talqin. Tamaddun nuri.

BADIIY RETSEPSIYA VA A.KAMYU IJODI

*Kasimov Abdugapir Abdikarimovich,
FarDU professori, filologiya fanlari doktori
Yarmuhammad Xudayberganovich Madaliyev,
Janubiy Qozog‘iston universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya

Turli ko‘rinishdagi adabiy aloqalar barcha davrlarda adabiyotning yashashi va taraqqiyoti uchun muhim omil sanalgan. Adabiy aloqalar adabiyot taraqqiyotini ta’minlashda, adabiy jarayonni yangi badiiy asarlar, adabiy an’analar, adabiy oqim va yo‘nalishlar, adabiy janrlar bilan boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi. “Adabiy munosabat” jarayonida ikkita asosiy omil – qabul qilayotgan va qabul qilinayotgan tomonlar faol bo‘ladi. Bu omillarning o‘zaro munosabati retsepsiya tabiatini oldindan belgilaydi, uning oqibati esa ham qabul qilayotgan, ham qabul qilinayotgan tomonlar bu hodisaga moyilligi va qiziqishiga bog‘liq bo‘ladi.

Maqolada retseptiv estetika va badiiy asar retsepsiyasining tarkibiy paradigmalari tahlilga tortilgan. A.Kamyu ijodi misolida o‘zbek adabiyotshunosligida ta’sir va talqin masalasi bo‘yicha fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘z va iboralar: retsepsiya, Reynard Dol, D.A.Chugunov, dekodlash, ta’sir, A.Kamyu, talqin.

Аннотация

Литературные связи в различных формах считались важным фактором выживания и развития литературы во все эпохи. Литературные контакты играют важную роль в обеспечении развития литературы, обогащении литературного процесса новыми произведениями искусства, литературными традициями, литературными течениями и направлениями, литературными жанрами. В процессе «литературной коммуникации» действуют два основных фактора — реципиент и принимающая сторона. Взаимодействие этих факторов предопределяет характер рецепции, а ее результат зависит от